

HOOFDSTUK 7

HET BOEK JOB

INLEIDING

In de oudere wijsheidsliteratuur zien we steeds de oud-oosterse voorstelling dat er een verband bestaat of moet bestaan tussen daad en gevolg. Alles wat een mens doet heeft zijn weerslag op hemzelf. Er heerst een strakke leer van straf en beloning. In Israël geldt dat de vromen door God worden beloond, terwijl de dwazen, de zondaars, hun straf niet zullen ontlopen. In een samenleving die overzichtelijk is en politiek tamelijk stabiel, is zo'n beleving van wijsheid erg goed te plaatsen.

Er breken in Israël echter tijden aan dat deze traditionele opvattingen gewoonweg botsen met de realiteit. Het is zeker geen toeval dat in een politiek én religieus zeer bewogen periode, namelijk de tijd vlak vóór de Babylonische ballingschap, de profeet Jeremia dit probleem onder woorden brengt: waarom gaat het de slechte mensen toch goed en leven alle goddelozen zonder zorgen? (Jeremia 12:1).

Noodzakelijke achtergrondinformatie

In de vierde eeuw voor Christus wordt deze zeer existentiële en theologisch hoogst actuele problematiek onder woorden gebracht in een literair werk van wereldklasse: het boek *Job*. Het geschrift is als het ware een brug met drie pijlers: het geraamte wordt gevormd door hoofdstuk 3 (eerste klacht van Job), de hoofdstukken 29-31 (tweede klacht van Job) en de hoofdstukken 38-42 (Gods reactie op deze klachten). Met behulp van zijn vertelfiguur Job stelt de schrijver van het boek de onhoudbaarheid van de traditionele leer vast. De ervaringen van Job (onheil, ziekte, dood) komen in botsing met de gebruikelijke vergeldingsleer: God blijkt het goede niet altijd te belonen, noch het kwade altijd te straffen.

In drie gespreksrondes (hoofdstukken 4-27) voert de auteur van het boek drie vrienden van Job ten tonele. Zij hebben zich ten doel gesteld om Job te 'bekeren' tot die traditionele leer. Hun uitgangspunt is: jouw lijden móét zijn oorzaak hebben in iets dat jij zelf verkeerd hebt gedaan, het is jouw eigen schuld dat God je straft (4:7).

Maar wat doet Job? Hij roept God ter verantwoording. Job stelt de vraag waarom God hem heeft laten vallen. Job houdt vol dat hij zijn recht staat. Maar Gods stem uit de storm (38-42) herinnert Job eraan dat de schepping tot stand is gekomen *zonder de mens*. De scheppingsorde verloopt volgens *een door God gegeven orde*.

Wat Job in feite via zijn klacht hoopt(e) te bereiken, is inzicht in die goddelijke orde. Gods reactie is erop gericht duidelijk te maken dat er een grens is aan het menselijke inzicht en die grens is God zelf. God bevrijdt Job van de fundamentele overtuiging dat de wereld volledig verklaarbaar moet zijn. God opent de ogen van Job (en dus ook die van de lezers!) voor een onbevungen kijk op de werkelijkheid. Wat kan ik allemaal ervaren en waarnemen met respect voor het geheim? Het majestueuze van de kosmos geeft God het recht om zelf deze orde te besturen en haar voor Job verborgen te houden. De sleutel tot het boek Job is dan ook de nederigheid die Job ten overstaan van zijn Schepper betoont:

‘Daarom zal ik verder zwijgen,
nu vind ik troost voor mijn kummervol bestaan’ (42:6).

➤ **BIJBELTEKST:** Job 22-23

UITLEG

O, wist ik maar waar ik Hem kon vinden.

In hoofdstuk 22 heeft Elifaz, een van de drie vrienden van Job, weer eens een uitvoerige toespraak gehouden over wat Job volgens hem allemaal fout heeft gedaan. Zoals ook al eerder in het boek Job het geval was, lijkt het wel of we getuige zijn van een rechtszaak. Elifaz speelt hier als het ware de rol van openbaar aanklager, terwijl Job zijn eigen verdediging voert. Volgens Elifaz heeft Job totaal geen naastenliefde beoefend (22:6-9) en zich gedragen als een slecht mens (22:15-17). Daarom roept hij Job op om berouw te tonen en zijn leven te beteren:

‘Verzoen je met God en leef met Hem in vrede,
dan zul je weer tot welstand komen.
Aanvaard wat je van Hem hebt te leren
en sluit zijn woorden in je hart.
Keer terug tot de Ontzagwekkende en je zult herstellen,
zuiver je huis van alle kwaad’ (22:21-23).

Het antwoord van Job op het betoog van Elifaz is ook nu weer een bittere klacht, een diepe verzuchting (23:1-2). Job zou het allerliefst een ontmoeting met God willen. Dan zou hij, met God als rechter, eindelijk een eerlijk proces kunnen krijgen. De zaak zou van twee kanten worden toegelicht en dat zou volgens Job zeker tot vrijspraak leiden (23:3-7). Maar God is afwezig; een zoektocht in alle vier windstreken levert niets op (23:8-9). Job benadrukt dat hij werkelijk alles heeft gedaan wat God van hem vraagt. Hij is geen moment van de weg afgeweken die God wil, heeft Gods geboden nageleefd en elk woord van Hem in zich opgenomen (23:10-12). Maar wat moet hij dan nog doen om God tot andere gedachten te brengen? Het heeft er alle schijn van dat God zijn vonnis voor Job heeft vastgesteld. Daarom is Job doodsbang om met Hem geconfronteerd te worden. De schrik slaat hem om het hart wanneer hij eraan denkt om God onder ogen te komen (23:14-16). En dat terwijl hij in vers 8-9 nog in alle windstreken op zoek naar God was.

De slotregel (Job 23:17) heeft Bijbelgeleerden heel wat hoofdbrekens gekost en doet dat trouwens nog steeds. Bijna elke Bijbeleditie vertaalt de Hebreeuwse tekst dan ook anders. Grofweg zijn er twee benaderingen:

1. De vertaling in de NBV21 – ‘Want niet duisternis brengt mij tot zwijgen, niet het donker berooft mij van het gezicht’ – veronderstelt de uitleg dat Job niet bang is voor duisternis en donker, maar voor God. De BGT heeft dit heel mooi weergegeven:
‘De machtige God laat mij alle moed verliezen.
Als ik aan hem denk, raak ik in paniek.
Voor de nacht ben ik niet bang,
het donker is voor mij niet het einde.
Nee, ik ben bang voor God!’ (Job 23:16-17).
2. Er is ook een groep Bijbelgeleerden die in vers 17 de ontkenning ‘niet’ wil schrappen. In dat geval komt juist de *afwezigheid van God* centraal te staan, gesymboliseerd in de woorden ‘duisternis’ en ‘donker’: ‘Want duisternis brengt mij tot zwijgen, het donker berooft mij van het gezicht.’ Maar deze exegeten, onder wie Norman C. Habel en Marvin H. Pope, baseren zich daarbij op slechts één Hebreeuws manuscript waarin het woord ‘niet’ ontbreekt.

PSALM 119:145-160

Zie mijn ellende en red mij

De verzen 145-160 uit Psalm 119 zouden best door Job gebeden kunnen zijn. Maar voordat we de verzen gaan bekijken, eerst even een paar opvallende zaken over deze psalm. Psalm 119 is met 176 verzen namelijk de allerlangste psalm van het hele psalmboek en heeft daarnaast ook nog een heel opvallende opbouw. Het is namelijk niet alleen een zogeheten alfabetische psalm (*acrostichon*), maar ook een heel bijzondere. Elk van de 22 letters van het Hebreeuwse alfabet krijgt namelijk 8 regels in plaats van normaal 1. Bovendien worden in elk van die 22 strofes steeds synoniemen van het woord *torah* gebruikt: 'richtlijn', 'woord', 'gebod', 'regel', 'voorschrift', 'weg' en 'pad'. Samen met *torah* zijn het, natuurlijk niet toevallig, precies 8 cruciale begrippen. Alleen in de verzen 90 en 122 komt geen van deze termen voor. Psalm 119 wordt dan ook niet zonder reden een '*torah-psalm*' genoemd. *Torah* wordt meestal vertaald met 'wet', maar dat dekt niet de volle betekenis van het woord. Het is beter om termen als 'onderwijzing', 'aanwijzing' of 'onderricht' in gedachten te houden.

In Psalm 119 zijn duidelijk twee verschillende lijnen te onderscheiden. Ze zijn in het gedeelte dat we nu nader gaan bekijken ook goed te zien. De eerste rode draad van de psalm wordt gevormd door de voortdurende nadruk van de bidder dat hij de *torah*, Gods regels, liefheeft (159) en zich houdt aan Gods richtlijnen (146). Deze levenshouding vormt het fundament voor de tweede rode draad: hij durft daarom te smeken dat God hem antwoord geeft (145), hem redt (146, 153) en hem in leven houdt (149, 154, 156, 159).

Wanneer je echt de tijd neemt om een Bijbelpassage een aantal keren achter elkaar te lezen en van nabij te bekijken, zie je soms opeens iets opvallends. In dit gedeelte van Psalm 119 merk je dan bijvoorbeeld dat de woorden 'veraf' en 'nabij' een prachtig patroon vormen. De bidder voelt zich in het nauw gedreven en smeekt God om hem in leven te houden, want zijn sluwe vervolgers zijn nabij (149-150). En met behulp van dat 'nabij' beschrijft hij die vervolgers: '*Ver zijn ze afgeweken van uw torah.*' Dit is niet alleen een constatering, maar tegelijk een argument om God te bewegen in actie te komen. En dat gebeurt dan ook direct: 'U bent *nabij*, HEER' (151). En niet toevallig wordt deze uitspraak gevolgd door een dringende bede om redding uit de ellende, om verlossing en om de bidder in leven te houden (153-154). En dat roept weer een tegenstelling op met degenen die hem belagen: 'Redding blijft *ver* van de zondaars' (155).

Het patroon ‘veraf – nabij’ is ook in het boek Job sterk aanwezig. De vrienden van Job lijken hem voortdurend bij te staan, maar zijn in feite geweldige obstakels, omdat ze Job ervan proberen te overtuigen dat hij niet doet wat God van hem vraagt.

Onschuldigen die lijden

Ondanks het moeilijke Hebreeuws vormt het boek Job een van de meest indrukwekkende geschriften van het Oude Testament. Het vraagstuk waarmee de auteur worstelt, is dan ook heel aangrijpend: het lijden van de onschuldige. Het is niet niks wanneer een vroom en rechtvaardig iemand zo erg door catastrofes, lijden en onbegrip wordt getroffen dat de vraag wel móét opkomen of hij nog wel in Gods aandacht staat.

Dit probleem speelde niet alleen in het oude Israël. Er is uit het Oude Nabije Oosten een relatief groot aantal teksten teruggevonden waarin de ongerechtigheid in de wereld en het lijden van de onschuldige centraal staat. Om de meest aansprekende te noemen:

- Uit circa 2000 voor Christus stamt de zogenaamde *Soemerische Job*, een klaagzang waarin een vroom man zijn god om verlossing uit de nood bidt.
- Uit circa 1600 voor Christus is een Oud-Babylonische tekst (‘De lijdende rechtvaardige’) afkomstig, waarin iemand die over zijn lijden klaagt, van een god antwoord krijgt. Hij wordt vrijgesproken van schuld en gerehabiliteerd.
- Dan is er de zogenaamde *Babylonische Theodicee*, ook wel ‘Babylonische Kohelet’ genaamd. Het is een dialoog uit circa 1100 voor Christus tussen iemand die door ongeluk wordt getroffen en zijn vrome vriend. Op soortgelijke wijze als de vrienden van Job probeert deze vriend argumenten in stelling te brengen om hem te overtuigen dat hem wel degelijk schuld treft.
- Uit omstreeks 1200 voor Christus is het beroemde lied *Ludlul bel nemeqi* (‘Ik wil prijzen de Heer van de wijsheid’. In deze tekst, die ook wel wordt aangeduid als de ‘Babylonische Job’, richt een hooggeplaatst Babyloniër zich in een klacht tot de god Mardoek. Hij smeekt om verlossing uit zijn onterechte lijden en dat gebeurt dan ook.

Als rode draad door al deze oud-oosterse literaire meesterwerken loopt deze opvatting: wanneer jij door ellende wordt getroffen, dan moet jij

iets gedaan hebben waaraan dat te wijten is. Het kán niet zo zijn dat de rechtvaardige wordt gestraft en de zondaar wordt beloond. Dit is ook precies de discussie die zich tussen Job en zijn vrienden afspeelt. Hoewel, van discussie is eigenlijk geen sprake; iedereen in het boek Job praat langs elkaar heen.

Vragen

1. Het Nederlands kent verschillende uitdrukkingen en spreekwoorden die ontleend zijn aan het boek Job. Ken je er enkele?

2. Herken je de ervaring in Job 23:16-17? Wat doe je op zo'n moment?

3. Job is ervan overtuigd dat hij God kan laten inzien dat hem onrecht aangedaan is (Job 23:1-7). Wat vind je van die houding? Ken je andere Bijbelteksten waarin mensen in discussie gaan met God?

4. Lees Job 42:1-6. Begrijp je Jobs reactie? Zou jij hier ook troost in kunnen vinden?

MEER LEZEN?

Op debijbel.nl vind je nog meer achtergrondinformatie bij onderwerpen uit deze studie. Zoek bijvoorbeeld op de termen 'Job: Bijbelboek', 'Job: datering' of 'Job: opbouw'.

E. van Wolde, *Meneer en mevrouw Job*, Baarn 1991.

E. van Wolde (red.), *De God van Job*, Zoetermeer 2005.

H.S. Kushner, *Als 't kwaad goede mensen treft*, Baarn 1984.